

REPERTORIUL GLĂJĂRIILOR TRANSILVĂNENE DIN SECOLELE XVII – XIX

Mircea Dan LAZĂR

mirceadanlazăr@gmail.com

Muzeul Național Brukenthal – Muzeul de Istorie

AUSZUG: Die vorliegende Untersuchung bringt Daten, die sich auf die Manufakturwerkstätten zur Herstellung und Bearbeitung von Glas zwischen dem XVII und XIX Jahrhundert beziehen, die unter dem Namen von "Glashütten" oder "Glasbläserlein" bekannt sind, die auf den Domänen siebenbürgischer Adligen in Function warwn. Die studie enthält Daten betreffs der ersten dokumentarischen Bescheinigung solcher Glashütten, wie auch Angaben über deren Umfunktionierung und Sciließung Wir finden hier Daten über Ortswechsel solcher Werkstätten, der entweder auf dem Gebiet derselben Ortshaft, oder aber auch in anderen, benachbaten Ortschaften der gleichen Domäne villzogen wurde. Solhe Umsiedlungen beruhten auf verschiedenen Factoren, wie z.B.: Brände, bewirkt durch unfachmännische Behandlung der Schmelzöfen, die Renovierungen oder Rekonstruktionen erforderten; die Verarmung der nachen Wälder, deren Holz zur Herstellung von Feldspat (Pottasche) und Holzkohle benötigt wurde, die man zur Schmelzung der Basismaterie benötigte. Ferner finden wir in der obengenannten Studie Daten bezüglich der Verpachtung von Glashütten und deren Folgen für die Entwicklung der Gütterproduktion.

Zum Zweck der Erstellung dises Verzeichnisses haben wir ein reiches dokumentarisches Material eingesehen, bestehend aus Urbarien, urbarischen, Konskriptionen, Gütterverzeichnissen der feudalen Domänen, Kirchen- und Klostermatrikeln, af deren Grungebiet die Glashütten in Betrieb waren, weiter haben wir die Wirtschaftbücher der adligen Familien studiert, die Bestandsverzeichnisse der Glashütten, sowie auc später verlegte synthetische Studien, ferner Reiseberichte und andere Schriften dokumentarischen Charakters. Der Großteil solcher Schriften ist in ungarischer oder deutscher Sprache verfasst, nur wenige davon in rumänischer Sprache.

Zur geografischen und topografischen Identifizierung und Markierung der Ortschaften, auf deren Gebiet Glashütten vermerkt sind, bedienten wir uns der 1992 in Heidelberg, Deutschland erschienenen Studien, betitelt Historisch – Landeskundlicher ATLAS VON SIEBENBÜRGEN, 1, Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, in denen solche Glashütten vermerkt sind. Die Autoren dieser Arbeiten sind Wilfried Heller, Otto Mittelstrass und Hartmut Asche, Außerdem fanden wir Belege im ORTSNAHMENBUCH, Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, unterzeichnet von Otto Mittelstrass. In diesen Schriften finden wir die Namen der Ortschaften in rumänischer, ungarischer und deutscher Sprache. Die Arbeit stützt sich auf alte topografische Erhebungen, die mit aktuell Zurechtfindung korrelliert existierenden europäischer Karten zum Zweck leichter wurden.

În cadrul preocupărilor noastre de studiere a siturilor de arheologie industrială, în speță manufacturile de producere și prelucrare a sticlei din Transilvania, cu referiri detaliate la cele din sudul provinciei, am considerat că este necesar să întocmim un repertoriu al acestora în care să menționăm câteva date importante referitoare la data primei atestări documentare, la data încetării activității lor, precum și la activitatea fiecăreia în parte, semnalând în același timp și rolul pe care îl joacă în dezvoltarea economică a provinciei în secolele XVII –XIX.

Transilvania a oferit din cele mai vechi timpuri condiții necesare producerii sticlei datorită existenței în diferite zone a materiilor prime cerute de pornirea meșteșugului: nisipul (chiar și insuficient de curat) pietrișul cuarțos, păduri întinse pentru consumul excesiv de combustibil lemnos necesar cuptoarelor de topire, păduri de foioase din lemnul cărora rezultă prin ardere cenușa folosită la prepararea potasei, cât și existența din belșug a minereurilor din oxidul cărora se obțin diverși coloranți. Locurile cele mai bogate în materii prime sunt cele submontane din Carpații Orientali, Meridionali și Occidentali cu numeroasele văi existente. Aici se întâlnesc lăcașe unde se producea și prelucra sticla "hutele de sticlă" sau "glăjăriile".

La întocmirea repertoriului am consultat un număr foarte mare de studii care fac mențiuni exprese referitoare la răspândirea glăjăriilor, la instalațiile care au activat, la tehnica și la tehnologia de fabricație folosite pentru fabricarea și prelucrarea sticlei, studii care până în anii '30³⁵ au fost publicate numai în literatura de specialitate și în presă în limbile maghiară și germană. Ele se bazează pe documentele feudale precum: conscripții, urbării și inventare parțiale sau totale ale domeniilor feudale, registre de socoteli anuale (*rationes*), matricole și socoteli ale unor biserici și mănăstiri, inventare ale glăjăriilor, jurnale economice, instrucțiuni economice, corespondență purtată între proprietarii de domenii feudale pe vatra cărora ființează glăjării cu administratorii lor constituite în fonduri familiale și alte acte păstrate în mari arhive din țară și din străinătate, cât și cronici și articole de presă care fac referiri la glăjării. Prima lucrare monografică despre glăjării publicată în limba română a apărut la Cluj, în anul 1927 fiind elaborată de G. Bozdog intitulată *Istoria sticlăriei din Transilvania și Banat*³⁶, editată sub egida Camerei de Comerț și Industrie din localitate. Ea a deschis seria lucrărilor contemporane în domeniu. Pe lângă lucrările menționate am consultat și o serie de jurnale de călătorie, opere literare și articole de presă care se referă tangențial la aceste stabilimente fără a avea pretenția de a le considera lucrări de specialitate în domeniu. Lor le adăugăm studiile cercetătorului Herbert Hoffmann apărute în anii 1972 și 1980³⁷, studiul lui Ernst Wagner publicat în anul 1973³⁸ și cel al cercetătoarei clujene Magdalena Bunta, apărut în anul 1980³⁹. Cea mai completă și mai documentată monografie de istorie a sticlăritului din Transilvania, bazată atât pe studii mai vechi, cât și pe o bogată și diversificată cercetare de arhivă a fost publicată în anul 1983 de către Magda Bunta și Katon Imre⁴⁰.

De menționat că la întocmirea repertoriului a trebuit să ținem cont și de neconcordanțele existente între datele furnizate de documentele de arhivă și de studiile mai vechi și ulterioare, care de multe ori sunt contradictorii, și realitatea existentă în teren. Cele mai multe neconcordanțe se referă la determinarea și fixarea datei când a avut loc prima atestare documentară a uneia și aceleași glăjării care se datorează preluării de multe ori greșite a informațiilor din documentele de arhivă, cât și traducerii inexacte a numelor de locuri și localități unde ființează acestea. Aceste neconcordanțe au la bază și interpretarea greșită a informațiilor referitoare la locul de amplasare a hutelor, dat fiind faptul că ele își schimbau locul de activitate în funcție de anumiți factori printre care amintim răspândirea materiilor prime, modernizări ale instalațiilor cu sau fără modificări ale arhitecturii, survenite de-a lungul anilor, arendarea acestora, prin care se producea, uneori, schimbarea numelui proprietarului, precum și unor calamități, printre care cele mai frecvente sunt incendiile. Astfel o glăjărie putea să-și schimbe locul de funcționare atât în vatra aceleiași localități, cât și în vatra altei localități învecinate, mai apropiată sau mai depărtată. Documentele menționează acest fapt foarte lacunar precum „glăjăria a fost construită în locul celei vechi”, fără să precizeze dacă ea se află în hotarul aceleiași localități unde a ființat glăjăria cea veche sau în vatra altei localități. De multe ori aceste schimbări duc la interpretarea eronată a primei date la care a fost

³⁵ Din numeroasele studii dedicate istoriei sticlei din Ungaria apărute în istoriografia maghiară încă din secolul trecut care fac referiri la glăjăriile din Transilvania, menționăm următoarele: Sághegyi 1938, Takáts 1907, Kees 1824, Obert 1860; vezi și bibliografia completă folosită de Wagner 1973, p. 121 – 124 și Gürky 1991.

³⁶ Bozdog 1927.

³⁷ Hoffmann 1972, p. 88 – 101; *Idem* 1980, p. 295 – 307.

³⁸ Wagner, 1973, p. 121 – 124.

³⁹ Bunta 1980, p. 219 – 239.

⁴⁰ Bunta - Katona 1983.

înființată glăjăria, datele legate de cauzele menționate mai sus fiind considerate ca date de înființare a glăjăriei. În felul acesta, aceeași glăjărie se consideră că a fost înființată de mai multe ori și la date diferite, fie că ființează pe vatra aceleași localități, fie că și-a schimbat locul de funcționare pe vatra unei localități învecinate și apropiate.

Am ținut cont și de faptul că în secolul XIX, de regulă pentru topitoriile de sticlă românii au folosit expresia *glăjărie* sau *hută de sticlă*, denumire care provine din limba germană și din limba maghiară. În limba germană denumirea este *glashütte* fiind compusă din doi termeni *glass = sticlă* și *hütte = uzină (metalurgică) sau topitorie*, iar în limba maghiară se folosesc termenii de *üvghuta*, compus din cuvintele *üveg = sticlă* și *huta = uzină sau topitorie* și *üvegcsür*, compus din cuvintele *üveg = sticlă* și *csür = șură, șoproan*. Considerăm că acești termeni definesc mai bine arhitectura din evul mediu și de mai târziu a acestora dat fiind faptul că topitoriile de sticlă aveau aspectul unor șoproane sau șuri din lemn ce adăposteau instalațiile pentru topit sticla, cele de recoacere a produselor finite, alte ateliere, cât și anexele acestora.

Date importante despre glăjării ne-au fost puse la dispoziție, atât de Herbert Hoffmann⁴¹ și Ernst Wagner⁴² care au folosit toate sursele documentare existente până la ei, cât și de Magda Bunta și Katona Imre⁴³. Cei doi din urmă au desăvârșit operele predecesorilor printr-o lucrare monografică amplă și completă, folosind documente necunoscute de predecesori provenite din fonduri arhivistice inedite.

La întocmirea repertoriului, pe lângă documente de arhivă, studii și lucrări monografice referitoare la istoria sticlăritului din Transilvania am consultat și folosit și lucrarea cu caracter topografic și geografic intitulată *Historisch – Landeskundlicher ATLAS VON SIEBENBÜRGEN*⁴⁴ editată în anul 1992, lucrare care este însoțită de un indicator al localităților din Transilvania prezentate în limbile română, maghiară și germană de către Otto Mittelstrass⁴⁵.

Autorii folosesc pentru a prezenta locul geografic al localităților atât hărți geografice, cât hărți militare mai vechi. Hărțile sunt corelate cu cele ale Europei centrale dat fiind faptul că ridicarea topografică este de așa manieră efectuată încât localitățile să poată fi ușor regăsite și pe hărțile europene cu caracter general. Hărțile mai vechi acopereau numai unele zone ale Ardealului, fiind nevoie să fie completate cu ridicări topografice efectuate în secolele XIX și XX.

În afara hărților și a ridicărilor topografice, autorii mai folosesc și lucrări mai vechi și mai noi ale istoricilor sași G. E. Müller și G. Gündisch referitoare la istoria Transilvaniei.

Indicatorul localităților folosește numele localităților și al unităților administrative existente în anul 1810, așa cum au fost ele create ca unități administrative de către Ernst Wagner în lucrarea *Istoria statistică a numelor de localități pentru Transilvania*, iar numerotarea localităților se orientează după așezările administrative din 1810. Prin acestea au fost puse bazele împărțirii teritoriului din anul 1810, cu mici modificări, fiind valabilă mai mult de 500 de ani. Astfel, Wagner a luat în considerare complexitatea și neuniformitatea structurii administrative vechi, încât numele unor localități se aseamănă între ele fiind uneori aproape identice. Excepție au făcut câteva localități care în urma Conscripției iosefine din anii 1769 – 1773 au fost subordonate unor unități administrative altele decât cele cărora le-au aparținut până atunci.

Pentru a stabili locul geografic al unei localități trebuie să accesăm secțiunea a treia care se referă la ridicarea topografică. În felul acesta putem găsi localitatea fără nici o problemă, atât pe foile de hartă speciale, scara 1: 75.000, cât și pe foile hărții generale a Europei centrale 1: 200.000.

În Lista alfabetică a localităților așezarea localității în limba română stă pe poziția a doua față de numărul din fila *Hărții speciale a Austro-Ungariei*, scara 1:75.000. Un „s” adăugat indică partea sudică, un „w” adăugat, partea vestică a acelei foi de hartă. Urmează numele localităților în limba maghiară și, în cazul în care există, în limba germană, după aceea e numărul comunei corespunzător numărului din *Registrul împărțirii administrativ* din anul 1970. Orașele sunt

⁴¹ Hoffmann 1972.

⁴² Wagner 1973.

⁴³ Bunta – Katona 1983.

⁴⁴ Heller et alii 1992.

⁴⁵ Mittelstrass 1992.

însemnate printr-un M (= municipiu) și O (= oraș), localitățile rurale printr-un C (= comună), iar la sfârșit numărul localității corespunzător din Registrul împărțirii administrative din 1810. În alfabet mai apar ca litere de sine stătătoare *ă* și *â / a; î / i; ș / ș; ț / ț*.

Numele localităților românești sunt numele oficiale din 1970. Pentru numele mai vechi se face trimitere la numele din 1970. Pentru numele compuse rădăcina cuvintelor este ordonată alfabetic. Pentru numele localităților în limba maghiară, de regulă se folosește numele utilizat în anul 1913. Ca și grafie litera „c” înlocuiește vechea literă „cz”.

Ca nume de localități în limba germană sunt folosite cele care au fost folosite în anul 1800. Scrierea localităților respectă ortografia germană. Pentru a desemna atributul de român se traduce numele de *valah* – (popular *blach*).

Numele localităților sunt trecute în ordine alfabetică în trei limbi, română, maghiară. De asemenea sunt două numere *indicatoare* în care găsim localitatea și unitatea administrativă imediat superioară. Unul din numere se referă la localitatea existentă în anul 1810, iar celălalt se referă la unitatea administrativă mai mare, nou creată în anul 1969.

La fel ca și în cazul numelui localităților și numele unităților geografice din Transilvania sunt date în mai multe limbi, variind în modul de a fi scrise. Uneori întâlnim contradicții între denumirea unității geografice și ceea ce reprezintă ea în realitate, mai puțin în cazul numelor de ape, respectiv râuri, deși și în acest caz întâlnim schimbări de nume.

Nume de district, canton, provincie, ținut, peisaj, împrejurimi ale unei localități, teren creează greutate dat fiind faptul că în timpurile istorice s-au adăugat denumiri din natură definind unități geografice. Astfel apar denumiri de unități geografice și ținuturi care necesită studii de științele naturii numele lor provenind din natură. Ele sunt folosite în cercuri restrânse. Din cauza folosirii lor într-un cadru restrâns a fost necesară introducerea unor noi nume geografice care nu sunt încă încetățenite creând confuzii.

La baza *Cărții cu numele de localități, ținuturi etc.* stau volumele III și IV ale *Geografiei României* din anii 1983/87, din care au fost extrase denumirile românești ale localităților. Ele apar și acolo unde numele localității în limbile maghiară și germană lipsește din carte. Trebuie menționat și faptul că nume încetățenite de localități în limbile maghiară sau germană apărute și menționate foarte des în lucrări literare mai vechi nu au fost trecute în lucrarea amintită mai sus.

Tot ca metodologie de lucru trebuie să menționăm și faptul că bibliografia aferentă informațiilor pentru fiecare glăjărie dintr-o localitate am indicat-o prin redarea titlului lucrărilor conform normelor academice în mod prescurtat la sfârșitul fiecărei localități. De menționat că la începutul lucrării prezentăm bibliografia completă, cu menționarea numelui autorului lucrării, titlul acesteia, anul apariției și pagina de unde s-a luat informația. Totodată recurgem și la prescurtările de rigoare amintite. De exemplu, la sfârșitul datelor referitoare la glăjăria din localitatea Almașul Mare este semnalată bibliografia: *Sághelyi*, 231, 279, ș.a.m.d.

REPERTORIU

1. ALMAȘU MARE 5069 - 3, Kozmaalmás, Bih. 6, 43/2

În legătură cu această glăjărie există doar un singur izvor datând din anul 1847 din care reiese că ea a fost înființată în anul respectiv. Probabil că este huta din comuna Bogdan (Balce), județul Sălaj, lângă Almașu Mare. Fabricile de sticlă din Ardeal la acea dată, 1847, erau în jur de 7: Porumbac, Görgeny, Bicsad, Almasu Mare (Nagyalmas), Borsec, Zalanpatak, Arpasu de Sus și Cârțișoara.

Sághelyi 1938, p. 231, 279; *Wagner* 1973, p. 121.

2. ARPAȘU DE SUS 5773 - 2, Felsőárpas, Oberarpasch, Sib. 4, 19/2.

Un document din 20 iulie 1715 provenit din arhiva familiei Teleky menționează la Arpașu de Sus pe un locuitor Stephan Juon care este „Sticlarul Domniei Sale”, adică al stăpânului domeniului.

Din conscripția întocmită în 1721-1722 reiese că înființarea hutei a avut loc înainte de data întocmirii acestuia, probabil anterior anului 1715.

În anul 1738 huta a fost condusă de un oarecare Fleissig al cărui nume apare și la Porumbacu de Sus, Ucea de Sus și Cârțișoara. La 21 octombrie 1762 glăjăria se afla în pădurea de la Arpașu de Sus.

În anii 1800, 1804, 1824, 1832 și 1843 munca la hută continuă.

În anul 1803 munca la huta de la Arpașu de Sus este condusă de către Baptis Fischer șlefuitor de sticlă de origine cehă, care în anul 1804 o reconstruiește ridicând-o în locul celei vechi, conform contractului pe care îl încheie cu proprietarul moșiei pe care ființează. La 16 iulie 1804 huta este deja ridicată și atelierul de gravură "este sub acoperiș". La 16 iulie 1804 huta este situată în hotarul cu Arpașu Mare (sic !) și "le depășește pe cele de la Zălan, Bicsad, Porumbacu și Cârțișoara". Aici este vorba de o stâncă ce poartă acest nume.

În 1839 huta se găsește "mai sus" de localitate.

În anul 1844 pe când era arendaș Talmeyer glăjăria "a fost din nou ridicată de către Ferdinand Friederich", "după decădere". La 1847 huta din Arpașu de Sus este amintită alături de hutele de la Porumbacu de Sus, Görgey, Bicsad, Almașu Mare, Borsec, Zalanpatak și Cârțișoara. În anul 1856 huta din Arpaș deținea un cuptor pentru topit sticla și 10 "oale" (creuzete) pentru topit sticla.

Huta mai este amintită și în anul 1860.

Huta a funcționat fără întrerupere până la sfârșitul secolului XVIII (1784). În anul 1902 huta nu mai exista, documentele ne mai amintind-o. J. Bielz consideră greșit că huta a fost înființată în anul 1738 împreună cu cea de la Cârțișoara de către un membru al familiei Fleissig.

Bielz 1946-1948, p. 160; Saghelyi *op. cit.*, p. 231, 279, 291; Bläter für Geist 1844, p. 198 – 200; Kees 1824, p. 864; Sieb. Bot, 1832; Trans. Anh 1844; Kalender 1853, p. 141; ÖV 1858; Obert 1860, p. 22; Treunfeld 1839, p. 335; Bunta - Katona 1983, p. 68; ÖU 1839, p. 407; Stan 1928, p. 138.

3. AVRIG 5773 - I, Felek, Frek, Sib. 6C, 3011/2.

J. Bielz dă ca an de înființare a glăjăriei anul 1892, în timp ce informațiile transmise pe cale orală, confirmate documentar, numai parțial, susțin că huta de la Porumbacu stă la baza celei de la Avrig prin locuitorul familiei Fleissig considerat și întemeietorul hutelor de la Ucea, Porumbacu, Arpașu de Sus și Cârțișoara, în anul 1738, ceea ce este greșit. În anul 1892, an considerat de către Bielz ca an de înființare huta își încetează activitatea de manufactură devenind fabrică, ființând ca atare până în zilele noastre.

Mircea Stoia afirmă că "glăjăria de la Avrig, înființată în anul 1830, pare să fie rezultatul direct al crizei de decădere a glăjăriei de la Porumbacu care în cele din urmă își încetează activitatea". Ernst Wagner spune că în anul 1892 huta "este de asemenea și astăzi în funcțiune". Lajos Saghelyi menționează că la 1894 "huta este a lui Emil Ponda".

Cea mai veche prezentare a glăjăriei de la Avrig datează din anul 1889 fiind făcută într-un memoriu adresat autorităților comitatense de către locuitorii Avrigului (Felek, Freck, Frek) la sfârșitul căreia este descrisă amănunțit fabrica în două variante însoțite de o schiță-plan. După ce poziționează fabrica față de comună, documentul prezintă clădirile existente descriind amănunțit procesul de producție al fabricii.

Transilvania 1973, p. 38 - 39; Hoffmann *op. cit.*, p. 99; Wagner *op. cit.*, p. 122; AN.DJSb. Z (1- 7), nr. 36.

4. BELIU (între Hășmaș și Groșeni) GROȘENI (GROȘI) 5469 – I s, Halmágygórós, Ara. 7, 44/33.

În luna noiembrie 1741 pe domeniul Beliu aparținând Eepiscopiei Româno-Catolice din Oradea, în hotarul dintre localitățile Groșeni (Groși) și Hășmaș (Hagymas) începea construirea unei hute, care este menționată la Groșeni, dar mai frecvent la Hășmaș și apoi la Beliu unde a fost mutată de altfel în jurul anilor 1780-1783 în scopul apropierii ei de sursele de materii prime și de drumurile care duc spre comitatul Arad. Până la sfârșitul anului a fost ridicată clădirea centrală, au fost zidite cuptoarele, a fost construit șteampul, iar în anul 1742 a fost construită moara de zdrobit pietrișul de cuarț. În același an la hută a început producția sticlei.

Actele existente la Arhivele Statului, Direcția Județeană Bihor din Oradea menționează manufactura sub denumirea de "huta vitraria", "ustrina vitraria" și "officina vitraria". În anul 1783 documentele menționează "huta vitraria Beliensis".

V. Covaci, în lucrarea *Manufactura de sticlă din Beliu în prima jumătate a secolului al XVIII-lea* menționează în detaliu clădirile și anexele, locuințele muncitorilor și dotările sociale existente. Pentru aceasta el folosește inventarul sumar al glăjăriei întocmit în anul 1784 cu ocazia schimbării provizorului din Beliu și inventarul întocmit în anul 1760 în care sunt înregistrate imobilele aparținătoare hutei cu instalațiile și uneltele existente pe care le compară cu o schiță întocmită în inventarul din anul 1772.

Inventarul hutei întocmit în anul 1789 menționează că la data respectivă aceasta a fost înregistrată cu "instrumenta politoria" și "fabrica scissoria cum rota" necesare pentru gravarea și șlefuirea sticlei.

Covaci 1973, p. 219 - 231; AN.DJB.O (Fond Episcopia Rom. Cat., Registrul de contacte 1743 - 1746); AN.DJB.O (Fond Episcopia Rom. Cat., Socotelile hutei din 1760, 1767, 1770); AN.DJB.O (Fond Episcopia Rom. Cat., Conscrierea și evaluarea tuturor edificiilor domeniului anul 1787); AN.DJB.O (Fond Episcopia Rom. Cat., Socotelile hutei, anul 1741, poz. 1); AN.DJB.O (Fond Episcopia Rom. Cat., Socotelile hutei, anul 1742, poz. 7); AN.DJB.O (Fond Episcopia Rom. Cat., Socotelile hutei, anul 1784, poz. 7); AN.DJB.O (Fond Episcopia Rom., Cat., Dosar 87, p.45 - 51); AN.DJB.O (Fond Episcopia Rom. Cat., p. 59).

5. BICĂU (Papbiko), com. CRUCIȘOR 4970 - 2, Borvalaszut, Sat. II C.

În anul 1762 în ținutul Chiuarului, plasa Șomcuta Mare din Maramureș, pe valea Șomcutei, în hotarul Barcăului s-a înființat o nouă hută care împreună cu alte hute aparținut familiei Karolyi, dar nu a fost administrată în mod direct de către aceasta. Reiese că în zonă a existat înainte o altă hută. Între anii 1762 - 1767 huta a fost arendată pentru 100 de coroane de aur.

Bunta – Katona *op. cit.*, p.77 - 78.

6. BICSAD (Bixad) 5576 - 3, Sepsibukszad, Cov, 23, 221/40

Huta cea mai veche de la Bixad a fost pusă în funcțiune de către Mikó Ferenc (mort în 1755) în mijlocul pădurii de fag (făget), pe platoul Szombor de pe malul pârâului Valea Seacă, Bicsadul de azi și Micfalău. Așa a primit Mikfalău numele de la cel care a pus bazele hutei.

Unii consideră că anul înființării hutei este 1760, alții susțin anul 1763.

Cu ocazia studierii clopotelor din scaunul Trei Scaune a ieșit la iveală și clopotul mic "de suflet" al bisericii Romano-Catolice din Mikfalău a cărui inscripție menționează o "Glăjărie". Huta exista deja în anul 1750. Descoperirea acestor date care nu sunt conforme cu cele existente până acum ne pot duce la concluzia că îl putem considera ca fondator al hutei pe Mikó Ferenc, nu pe fiul său Mikó Miklós.

La hută au lucrat, pe lângă meșteri nemți și meșteri cehi și localnici. Dintre aceștia numele lui Pál Peter și Mihály Iános au fost înscrise pe clopotul mic păstrat în biserică.

Intrucât cu timpul huta a folosit lemnul din pădurea de fag, Mikó Miklós, fiul fondatorului Mikó Ferenc a mutat huta la Alba de Sus, în anul 1782, care aparținea de Bixadul de azi (din 1877 comitatul Trei Scaune). Trei pătrimi din hotarul Bixadului erau acoperite de păduri. Localitatea însăși își datorează existența mutării hutei aici. "Fumul închis al fabricii a dat ființă satului - scrie Orban Balazs în *Descrierea Transilvaniei* - și astfel lucrurile neînsuflețite produc suflet, fabrica fabrică satul, pe vatra căruia cu zeci de ani în urmă era un loc sălbatic".

Colonia, și huta au funcționat la început în condiții modeste. În anul 1790, la 8 ani de la mutare, aici locuiau 12 familii. Mai târziu tot mai multe familii s-au așezat în colonie. Dintre cei care s-au așezat în colonie unii lucrau pe pământurile contelui, alții s-au calificat ca sticlari sau îndeplineau diferite munci în folosul hutei (tăiau lemne în pădure, le mărunțeau și le cărau la hută, zdrobeau piatra de cuarț, preparau frita și cenușa pentru potasă), etc.

În această perioadă huta se întindea pe o suprafață de aproximativ două holde. Pe acest teren au fost amplasate clădirile principale ale hutei și anexele.

În anul 1813 glăjăria aparținea localității și se găsea "mai sus de Bicsad" (astăzi încorporată localității), colonia având 21 de gospodării.

Huta grofului Mikés Benedek din Bicsad ajunge în anul 1847 la valoarea de 20000 - 40000 forinți. În anul 1856 huta grofului Miklós Benedek se află la 26 km de Bicsad, pe calea ferată. În anul 1901 a devenit fabrică de sticlă.

Saghelyi *op. cit.*, p. 291; Blätter für Geist 1844; Bunta - Katona *op. cit.*, p.77- 72; Marienburg 1813 p., 177; ÖU 1839, p. 350.

7. BORSEC 5275 - 1 BORSZEK, Har 6 C, 232/4

În anul 1804 a fost înființată glăjăria Borsec de către doi asociați, vienezul Gunther și mercureanul Zimmethslausen în urma studierii îndeaproape a terenului de către un cunoscător al industriei de sticlă din Boemia, Eisner v. Eisenstein.

Lajos Saghelyi dă ca an de înființare a hutei anul 1810 având ca fondator pe un oarecare Kozseg. La cea dată huta este amplasată la 90 km de sat.

În anul 1856 huta deținea un cuptor pentru topit sticla și 10 "oale" (creuzete) pentru topit sticla. În anul 1902 a devenit fabrică specializată în fabricarea sticlelor în vederea exploatarea apei minerale de la Borsec și exportarea ei la Viena. În urma unor mașinațiuni din partea proprietarilor funciari, fabrica a fost închisă.

Salzer 1860, p. 88 - 89; Saghelyi *op. cit.*, p. 231, 279, 291.

8. BUTEASA 5071 - BUCSONFALVA, Mar. 39, 41/11

În literatura de specialitate funcționarea hutei de la Buteasa este aproape necunoscută. Reconstituirea istoriei hutei o putem realiza cu ajutorul documentelor de arhivă care ne furnizează date importante despre existența și funcționarea ei.

Din documente reiese că huta a fost înființată la mijlocul secolului XVIII, mai precis în anul 1754, pe Valea Somcutei din Districtul Chiuar. Fondatorul ei a fost Teleki Ádám. După cum aflăm din scrisorile și instrucțiunile trimise de către Teleki Ádám, care își avea reședința la Luna de Sus acesta a supravegheat activitatea hutei de la înființare până în anul 1763. Din anul 1763, când a transcris averea sa din Districtul Chiuar pe numele fiului său Ádám, huta trece pe numele lui. Transferul are loc în 13 martie 1844. Bătrânul Teleki Ádám ține sub supraveghere atentă funcționarea hutei chiar și înainte de anul 1769 când el decedează.

Din înscrierile moșiei de la Buteasa din anul 1771 știm că huta a funcționat în "valea din partea de est a satului".

Cercetările efectuate până acum nu au putut preciza data înființării hutei. Cert este că într-o scrisoare datată 1 noiembrie 1740 Teleki Ádám senior menționează pe un oarecare Glesan (probabil Glesar) Janos maistru sticlar cu care a "umblat prin locuri" pe care acesta le cunoștea bine și "lângă Lapos în Poiană" locul i-a plăcut mai mult ..." Din scrisoare reiese că descrierea poienii a avut drept scop "alegerea locului pentru hută".

În anul 1743 Teleki Ádám continuă corespondența cu Borsai Istvan arendaș de mină din Zlatna (?) pentru procurarea "Ciboriumului" (vopsea rosie) și a mercurului necesare procesului de producție de la hută. Cu siguranță materialele comandate erau pentru huta care funcționa deja.

Tot prin documentele de arhivă se poate dovedi că între ianuarie-aprilie 1744 "s-au aprins focurile hutei".

Pentru a dovedi că în hută s-a lucrat între anii 1744-1754 avem la dispoziție o singură informație.

La 1 februarie 1746 contabilul hutei îl anunță pe Teleki Ádám că "buteliile au fost făcute de către cupar (Kupas) (probabil sticlar)" și că în "această săptămână le face și pe celelalte și când sunt gata trimite și cele 10 butelii".

Din scrisorile amintite aflăm că în anul 1754 au existat producții mai mari datorate probabil unei extinderi ale hutei sau unei rețehnologizări a ei. În acest an la hută au "lucrat 23 de tăietori de

lemn ruși, s-a construit șteampul (moara pentru zdrobit piatra, zdrobitorul), iar pământul virgin (Revcopolnok ?) a fost săpat de către olarii localnici, s-a stins în continuare var și s-a preparat cenușa pentru potasă"

La 27 iunie 1755 un delegat al lui Teleki l-a anunțat pe acesta că acoperirea hutei cu șindrilă se apropie de sfârșit, șteampul este gata în 3-4 zile și dacă "oalele" de topit vor fi primite în 3-4 săptămâni se pot apuca de lucru.

Din scrisoare mai știm că atunci au funcționat două cuptoare. Un cuptor a fost construit din pământ de la Keresi (Cris ?)

Din cele expuse mai sus se poate deduce că în anul 1754, față de anii anteriori s-au produs extinderi mai mari, dar huta a funcționat în condiții modeste.

Înscrisul din 1771, pe lângă faptul că indică locul unde funcționează huta, amintește și că a fost construită cu 17 ani în urmă. Socotind întoarcerea în timp cu cei 17 ani ajungem la concluzia că ea a fost construită în anul 1754 când s-au produs transformările amintite.

În diferite perioade ale activității ei huta a produs o gamă variată de produse din sticlă și cristal remarcându-se și sticlele de farmacie.

Bunta – Katona *op. cit.*, 1983, p. 89 – 96.

9. CÂRȚIȘOARA 5773 - I, Opreakercisor, Kleinkerz, Sib, 18, 19/32; 5773 - I, Streza - Cârțișoara, Strezakercisor, Oberkerz, Sib, 18 C, 19/48.

Referitor la huta lui Teleki de la Cârțișoara există date care arată că ea funcționează în primii ani ai secolului XVIII în perioada 5 februarie 1718 - 26 septembrie 1735.

Începutul activității la hută îl putem considera că a avut loc în anul 1718 după ce a produs la comandă "farfurii" ("ochiuri") de sticlă veche și mărunță".

În anul 1728 se fabricau, pe lângă "farfurii" ("ochiuri") și tablă de sticlă (foi pentru geamuri) și diferite butelii.

După moartea lui Teleki Josef la 26 septembrie 1735 într-o scrisoare se arată că "glăjăria este în declin". Despre activitatea hutei între anii 1735-1762 nu există date.

În primăvara anului 1762 Teleki Lajos a pornit din nou fabricarea sticlei la Cârțișoara, dar huta cea nouă nu a mai fost construită în același loc unde a funcționat huta cea veche. Imediat după încetarea producției, proprietarul a arendat-o pentru o perioadă de 8 ani.

Încă din anul 1764 huta a primit comenzi pentru tablă de sticlă (foi pentru geamuri), cât și pentru pahare de apă și din vin.

La 28 decembrie arendașul hutei din Cârțișoara a fost Johann Baptis Fischer. Între timp datorită defrișării pădurii, huta și-a schimbat locul de funcționare. În anul 1781 se lucra deja la clădirea noii hute, dar în anul 1782 când au fost ridicate și casele muncitorilor a izbucnit un incendiu și aceasta a ars până la temelie. Între timp munca s-a desfășurat la huta cea veche. Între 1785-1787 se pare că huta nu a avut arendaș. Administratorul intenționează ca la 13 iulie 1786 să meargă la Gorgeny pentru a aduce arendaș de acolo.

În anul 1787 îl găsim ca arendaș la Cârțișoara pe Fischer. S-a ridicat problema arendării din nou a hutei apărând soluția aducerii aici a unui nou arendaș, meșter sticlar. Astfel în anii 1790 – 1793 la Cârțișoara ne întâlnim din nou un arendaș cu numele de Fischer. La 21 februarie 1793, pentru început sticlării care au fabricat sticlă au produs sticlă "foarte urâtă"

Urbariul familiei Teleki din anul 1801 prezintă glăjăria de la Cârțișoara și colonia de muncitori care s-a format în jurul ei.

În anul 1841 huta este arendată din nou de către Carol Fischer, iar în anul 1850 arendaș este Lindner, iar Anton Colbert este conducător tehnic și Johann Waldhuutter contabil. În anul 1852 Johann Braun este amintit ca administrator. În anul 1847 la Cârțișoara s-a fabricat și sticlă gravată. În anul 1856 huta deținea un cuptor pentru topit sticla și 10 "oale" (creuzete) pentru topit sticla. Ultimul an când huta este pomenită într-un document este anul 1902, dată la care huta "nu mai există". J. Bielz, persistând în greșeli consideră, ca și în cazul altor hute, că anul înființării ei este 1738 avându-l ca fondator pe un membru al familiei Fleissig.

Bielz *op. cit.*, p. 69; Saghelyi *op. cit.*, p. 231, 279, 291; ÖV 1858; Bunta - Katona *op. cit.*, p. 69 – 70.

10. COMANA DE SUS 5674 - 2, Felsökomana, Oberkumanen, Bra. II, 19/9.

Prima atestare documentară a glăjăriei de la Comana de Sus o datorăm urbariilor și inventarelor domeniilor Comana de Sus și Porumbacu de Sus, din 1 februarie 1632 care menționează existența concomitentă a două hute pe aceste domenii ce ființează în paralel până în anul 1737.

Inventarul domeniului Comana din 28 octombrie 1633 indică aici o hută de sticlă situată la aproximativ o jumătate de milă din sus de Comana, pe vale. Din sus de sat se află o moară de măcinat piatra, cu două săgeți cu fier de șteamp în cap și cu cerc de fier fiecare, două site și un ciur. La hută lucrau trei sticlari, numiți popular "glăjerei" și cenușari care serveau huta.

Conform urbariului din 3 iunie 1637 huta este prezentă și acum. Mai există și o moară de măcinat piatra cu o roată și două săgeți. În urbariul din iulie 1637 sunt menționați aceiași sticlari și aceeași moară pentru sfărâmat piatra. Din inventarul datat 9 decembrie 1648 reiese că huta este dărăpănată. Situația deplorabilă a clădirilor și a instalațiilor a făcut ca activitatea la hută să înceteze definitiv la câțiva ani după decembrie 1648, așa cum reiese din jurnalele economice păstrate de la Anna Bornemisza întocmite între anii 1667 - 1680 care nu mai conțin referiri la produsele de sticlă de la Comana

Prodan et alii 1970 (I), p. 274, 283, 314 - 315, 307 - 308, 452 - 457, 603 - 605, 612, 928, 937 - 938; Erd. Gt. Szemle, 1898, p. 483; Szadeczy 1911; Bunta 1980, p. 220; Wagner *op. cit.*, p. 122.

11. COVASNA 5674 - 1, Kovaszna. Cov. 15 O, 223/6.

J. Bielz menționează că huta a fost înființată în anul 1760 de familia Mikes, Magdalena Bunta și Katona Imre consemnează că la mijlocul secolului XVIII până în a doua jumătate a secolului XIX au fost înființate mai multe hute, specificând că în anul 1760 au fost înființate hutele din Covasna și Zagon, confirmând cele spuse de către Bielz.

Herbert Hoffmann, citându-l pe L. Saghelyi, semnalează prezența hutei și în anul 1856. Trebuie să menționăm că Saghelyi se referă în lucrarea citată de Hoffmann la o glăjărie existentă în localitatea Crasna nu Covasna. Credem că Hoffmann greșește, fie confundând localitatea Covasna cu Crasna, fie confundând localitatea Covasna cu județul Covasna. Ambele localități se găsesc în județul Covasna.

Ernst Wagner susține că "probabil este comuna Zăbrățau" adăugând "fără noi izvoare".

Bielz *op. cit.*, p. 69; Bunta - Katona *op. cit.*, p. 70; Saghelyi *op. cit.*, p. 291; Hoffmann *op. cit.*, p. 100; Wagner *op. cit.*, p. 122.

12. CRASNA 5170 - 1 Kraszna, Săl. 16 C, 43/21

Dintre hutele din comitatul Trei Scaune amintim strămoșul hutei din Crasna care probabil a fost înființată la începutul secolului XIX în Bărcani (Zagonbarkany) de la poalele Munților Întorsurii, pe mica vale unde se întind păduri nesfârșite până sus în Zagon.

Huta a fost mutată probabil în jurul anului 1890 la Crasna.

Lajos Saghelyi menționează în anul 1856 la Crasna-Sălaj, o hută, care deținea la acea dată un cuptor pentru topit sticla și 9 "oale" (creuzete) pentru topit sticla.

Bunta - Katona *op. cit.*, p. 72; Saghelyi *op. cit.*, p. 291.

13. FAGĂRAȘ 5674 - 3, Fogaras, Fogarasch, Bra. 14 O 19/16.

S. Takats în lucrarea *Magyar üveg, magyar üvegese* arată că documentele amintesc la Făgăraș o glăjărie încă din anul 1602 despre vechimea căreia din lipsă de alte surse nu putem să ne pronunțăm, cu atât mai mult cu cât înscrisurile pe care le folosește autorul nu specifică dacă este vorba de localitatea Făgăraș, de domeniul sau districtul Făgăraș, toponimicul Făgăraș apărând în documentele ulterioare asociat cu cele ale domeniilor Comana și Porumbacu. Totodată urbariile și conscripțiile din anii 1601 - 1651 nu o menționează cu exactitate.

Takáts 1907, p. 630; Wagner *op. cit.*, p. 122; Prodan et alii *op. cit.*, p. 1601 - 1650.

14. GĂLOAIA (com. Răstolița) 5274 - 1, Ratosnya, Mur., 64 C. 132/72.

Pe moșia Găloaia (Calina), pe malul drept al Mureșului există o hută aparținând familiei baronale Kemeny.

Treunfeld *op. cit.*, p. 2, 8; Wagner *op. cit.*, p. 122.

15. GLĂJĂRIA (GHEORGHENY) GURGHIU 5274 - 3, Görgenyszentimre, Görgen, Mur, 41 C, 132/32.

Huta de la Gheorgheni a fost înființată în anul 1760 și a funcționat până la sfârșitul secolului XIX (1894). Numele localității a fost menționat de-a lungul anilor în diferite moduri. În anul 1839 ea se numea Üveg-Tsür, Üveg-Huta, Görgenyer, Glashütte, Gleseria.

Huta este considerată ca fiind cea mai reprezentativă hută din secolul XIX deoarece este "una din cele mai dinamice și căutate din țară" deși, așa cum reiese din documentele provenite din prima jumătate a secolului care arată că dotările și baza tehnică de abia se deosebesc de cele din anul 1760, anul înființării ei.

La înființarea hutei în alegerea amplasamentului pe primul loc a stat bogăția pădurilor din zonă, deși lipsesc restul materiilor prime necesare fabricării sticlei

Lipsa materiilor prime, precum și primitivismul tuturor aspectelor legate de utilare, producție și meșteșug sunt subliniate de către un fost arendaș care face o amplă prezentare a glăjăriei motivând prin acestea calitatea inferioară a produselor. Calitatea inferioară a produselor se mai datorează și faptului că huta nu este administrată de către proprietarul ei, ci este arendată pe perioada de 6 ani în condiții care nu permit nici proprietarului și nici arendașului să procedeze la îmbunătățirea condițiilor de lucru prin utilare, aducere de cadre calificate, etc.

Huta este menționată și în anul 1847 alături de alte glăjării. Ultima atestare a hutei este din anul 1865.

Bielz *op. cit.*, p. 69; Szaghelyi *op. cit.*, p. 231, 279, 291; Sieb. Bote 1808, p. 360; ÖV 1858; HZ 1865; Treunfeld *op. cit.*, p. 367; Wagner *op. cit.*, p. 122.

16. HUTA (sat Bogdana), com. Buciumi 5170 - 3, Vármező, Săl.9 C, 151/15

E.A. Bielz amintește la 1847 două hute în districtul Cluj, însă nu le nominalizează. Acest fapt evidențiază disputa pentru localizarea lor în localitatea Huta, comuna Chiuești, județul Cluj sau localitatea Plesa Huta, comuna Poeni tot din județul Cluj. Din anul 1874 face parte din satul Bogdana.

Kolerfy 1875 p. 379; Wagner *op. cit.*, p. 123; Bielz E. A. 1857, p. 285.

17. HUTA (com. Chiuești) 5072-3, Pecsétseg, Clu. 22 C, 172/15

Harta generală a Austriei 1: 200000 din anul 1916 menționează că aproximativ la acea dată exista un cătun cu numele Huta, care în anul 1956 s-a transformat într-un sat independent. Satul și-a luat numele de la huta construită pe aceste meleaguri.

Ind. Alf. 1956, p. 302; Wagner *op. cit.*, p. 123.

18. LÖBERC (1930 com. Iacobenii) 5576-2, Kászonyjakbfalva, Har. 37, 234/2

“Lobercz (huta veche)” în vreme ce în investigarea din Harta specială a Austriei (1: 75000) la Nr. 5576 = Kézdivásárhely (Târgu Secuiesc); în anul 1839 devine doar o pășune alpină numită “Lobritz”. Ernst Wagner consideră anul 1916 ca an de înființare.

Treunfeld *op. cit.*, p. 435; Wagner *op. cit.*, p. 123.

19. MALNAȘ 5576-3, Málnás, Cov. 23, 221/24

Magda Bunta în lucrarea în colaborare cu Katona Imre menționând hutele care au funcționat în sud-estul Transilvaniei la mijlocul secolului XVIII și în secolul XIX consemnează și huta de la Malnaș despre care spune că a fost înființată înainte de anul 1772. Mai departe arată că lucrările de specialitate anterioare au dat ca an de înființare anul 1792, iar că data recomandată de

ea arată că huta a început să funcționeze cu 20 de ani mai devreme. Dar nici acest an nu exprimă începutul funcționării hutei. De fapt la 26 aprilie 1772 Mikó Jozsef îi amintește lui Mikó Miklós că moara de zdrobit piatră aflată la huta din Malnaș a construit-o el. De aici rezultă că huta de la Malnaș a funcționat înainte de anul 1772.

În anul 1839 numele localității era Üveg-Tsür, Malnascher Glashütte, Malnaș officina, românește Gleserie. Mosie cu glăjărie.

Bunta - Katona *op. cit.*, p. 70; SÁghelyi *op. cit.*, p. 279; ÖV 1858; Treunfeld *op. cit.*, p. 367.

20. PĂDUREA NEAGRĂ - ALEȘD 5169 - 3, Elesd, Bih. 30

În anul 1840 la 20 km de Aleșd aproape de Pădurea Neagră, pe moșia austriacului Amon a luat ființă fabrica de sticlă Pădurea Neagră. Așa cum remarcă tradiția orală bunicii bătrânilor sticlari de astăzi au purces la Pădurea Neagră încă din anul 1820 începând să fabrice sticlă încă de la începutul anului. Vechile căsuțe ale sticlarilor de la Pădurea Neagră au fost construite în anul 1828. De la înființarea ei până prin anul 1856 fabrica a lucrat cu un cuptor cu "oale" (creuzete).

După construirea în anul 1855-1856 a drumului Alesd-Pădurea Neagră, fabrica a trecut în posesia austriacului Liebich, care a început să fabrice foi de sticlă pentru geamuri prin metoda manuală. După patru ani, adică în anul 1870 Liebich a vândut fabrica de sticlă unor bancheri din Budapesta. Această nouă schimbare de proprietar a atras după ea construirea gazometrului pentru cărbune, astfel că s-a putut renunța la folosirea lemnului ca și combustibil și, la puțin timp, pădurile care aparțineau fabricii au fost vândute. În anul 1889 a fost schimbat din nou proprietarul fabricii. În iarna 1895-1896 activitatea fabricii a fost suspendată din cauza unui incendiu. Din 1910 și până în 1919, fabrica și-a schimbat iarăși de trei ori proprietarul. Între anii 1922 și 1925 fabrica a suferit numeroase incendii, dar nu și-a încetat activitatea înființând și astăzi după 140 de ani.

Bunta - Katona *op. cit.*, p. 73; Popescu 1964, p. 425.

21. PLEȘA HUTA (POENI) 5270 -1, Kissebes, Clj. 61 C., 14/87

Documentele menționează ca an de înființare al hutei anul 1808. Satul Huta era vecin cu satul Poieni (Kissebes), Vitraria (= Glăjăria) comitatul Cluj. În anul 1839 se numea Üvegcsür, în românește Pleșa și era moșie (praedium) unde funcționa o hută. În anul 1857 Üvegcsür, Huta avea 587 de locuitori și o glăjărie. În anul 1874 Huta, comuna Jegeristye (Vânători), lângă Kissebes (Sebesul Mic, astăzi Poieni). Înainte de 1910 a fost unit cu comuna Vânători.

Treunfeld *op. cit.*, p. 367; Bielz E. A. *op. cit.*, p. 495; Lipsky 1808, p. 58; Kolerky *op. cit.*, p. 379.

22. POIANA CODRULUI (POIANA HUTA NOUĂ), Szelestyehuta, Ujhuta, Glashutte (CRUCIȘOR) 4970 - 2, Borvalaszüt, Sat. 11 C

O altă hută înființată în Pasul Șomcutei este cea din hotarul aparținând Poienei Codrului. Huta a funcționat și înainte de anul 1777. Acest lucru se poate deduce și din faptul că în anul 1777 au fost folosiți 1777 forinți pentru renovarea ei. Huta din Poiana Codrului este considerată precursora fabricii de sticlă ce funcționează în zilele noastre în localitatea Poiana Codrului.

Studiile care se ocupă de istoria fabricii și a fabricării sticlei de la Poiana Codrului fixează începuturile ei în anul 1801 considerând-o o creație a fostului conte maghiar Károlyi. Documentele păstrate în arhivele familiei Károlyi arată că huta a funcționat deja în anul 1777. Se presupune că în anul 1801 huta și-a schimbat locul de funcționare rămânând însă în hotarul localității Poiana Codrului, așa cum mai târziu, până în anul 1848 s-a mutat încă de trei ori. La începutul secolului XIX, între anii 1828-1913 localitatea este menționată cu numele de Poiana Codrului.

Bunta - Katona *op. cit.*, p. 77-78; Popescu *op. cit.*, p. 426.

23. PORUMBACU DE SUS 5773-1, Felsőporumbák, Oberporumbach, Sib. 19/38

Georg Kraus în cronică scrisă de el arată că producția sticlei la Porumbacu își datorează obârșia principelui Gabriel Bethlen (1613-1629) care, a poruncit în anul 1625-26 să fie aduși din Veneția, și anume Murano, "iscusiți meșteri sticlari" italieni care au făcut cristal la Porumbacu (Forembach) în Țara Făgărașului. Informația a fost preluată și folosită de către R. Challner în lucrarea publicată de el cu câteva decenii în urmă.

Magdalena Bunta, pe baza aceleiași surse de informare situează existența unei glăjării și începutul fabricării sticlei la Porumbac deja în primii ani ai deceniului trei al secolului XVII, cel mai târziu la 1621 - 22.

La 13 ianuarie 1624 sosesc la Cluj din Țara Făgărașului trimișii lui Bethlen (două persoane) cu sticla Măriei sale, intenționând să o vândă. Magdalena Bunta consideră că sticla a fost produsă, mai degrabă la Porumbacu (sau Comana ?), decât să fie adusă de undeva din străinătate date fiind riscurile transportării ei. Urbariile și inventarele domeniilor Comana și Porumbacu din 1 februarie 1632 dovedesc existența concomitentă a două hute care au ființat în hotarele celor două domenii la acea dată și în perioada anilor 1632 - 1637.

Urbariul domeniului Porumbacu din anul 1632 menționează în hotarul Porumbacu de Sus o glăjărie cu toate cele de trebuință. Lângă ea și o moară de sfărâmat piatra cu roată și două săgeți. Din anul 1633 până în anul 1637 nu s-a mai păstrat nici un urbariu la Porumbacu de Sus. Ca urmare nu avem informații nici despre huta de aici. Urbariul din 13 iulie 1637 indică la Porumbacu de Sus glăjăria care apare "ca începută să fie clădită acum în locul celei vechi". Mai este menționat și un sticlăr.

Stagnarea activității hutei în anii 1633 - 1637 o putem pune pe seama întoarcerii la Veneția a meșterilor italieni care, după moartea principelui Bethlen, la 15 noiembrie 1629 au fost "prost ținuți". Revirimentul s-a produs la începutul deceniului al cincilea al secolului XVII ca urmare a construirii în 1637 a hutei noi. Inventarul sumar din noiembrie 1642 menționează ca existente la huta de la Porumbacu de Sus nu mai puțin de 6200 "ochiuri" de sticlă, 80 ploști late și 400 pahare poloneze mijlocii. Urbariul din 19 februarie 1648 face cea mai completă prezentare a glăjăriei atât din punct de vedere arhitectonic, cât și al producției, instalațiilor și uneltelor existente la acea dată, pe baza cărora putem să reconstituim tehnica și tehnologia de lucru folosite în procesul de fabricație. În anul 1648 huta se afla "cam la 6 km la sud de sat". De la această dată huta devine fabrică. Un document din anul 1649 face o nouă descriere a hutei cu inventarul uneltelor.

Inventarele și urbariile domeniului Porumbacu datând din perioada 1664 - 1680 furnizează în continuare informații despre huta existentă în hotarul Porumbacului. Jurnalele economice păstrate de la Anna Bornemisza conțin date despre produsele ce se realizează pentru necesitățile curții princiare făcând posibilă urmărirea activității hutei între anii 1667 - 1668. Ultima însemnare privind expedierea unui transport de sticlă de la Porumbacu datează din anul 1688.

Urbariul de la 1664 de la Porumbacu de Sus amintește supușii domeniului și din satele aparținătoare care îndeplinesc munci la glăjărie.

Foarte important este inventarul din noiembrie 1674 care menționează glăjăria și moara de sfărâmat piatra precizând că aceasta "se găsește din sus de Porumbacu de Sus, sub pădure sau sub munte", fiind clădită din bârne de fag calificând-o "eminentă" (jeles).

Tot din inventarul de mai sus deducem că după 1664 huta a fost arendată an de an în condiții care au făcut ca huta să fie exploatată până la limita rezistenței instalațiilor deja rudimentare necesitând reparații. Din aceste motive producția este redusă și de proastă calitate, iar huta este expusă dezastrelor.

Spre sfârșitul secolului XVII, între anii 1693 - 1700 glăjăria continuă să fie arendată pentru sume modeste unor arendași poloni și evrei care, datorită condițiilor de arendare defavorabile procesului de producție ce nu permit luarea de măsuri care să ducă la reparații și modernizări din punct de vedere tehnic și tehnologic o duc în pragul falimentului.

În general în perioada 1632 - 1691 muncile calificate sunt executate de către meșteri sticlari străini, nemți și polonezi, iar cele necalificate de către iobagii români. Meseria de sticlăr transmițându-se din tată în fiu numele de glăjar devenind apelativ frecvent la românii din Porumbacu și satele din împrejurimi.

Despre activitatea care se desfășoară la huta de la Porumbacu de Sus în secolul XVIII dispunem de informații lacunare. În această perioadă domeniul Porumbacu, după stingerea din viață a ultimului membru al familiei Apafi, în anul 1713, a devenit proprietarul Coroanei austriece

(domeniu fiscal autriac). Dintr-o conscripție întocmită în 1721-22 reiese că la Porumbacu de Sus funcționează o sticlărie "officina vitrearia", care este a domnului de pământ (?).

Înainte de 1726 sticlăria a fost reconstruită prin munca grea a iobagilor, care erau obligați să efectueze și diferite alte munci pentru necesitățile sticlăriei.

Inventarul hutei întocmit la data de 26 martie 1760 menționează atât categoriile de sticlă produse la Porumbacu, cât și varietatea extrem de bogată a sortimentelor în cadrul fiecărei categorii. Documentul reflectă în același timp activitatea hutei pe o perioadă îndelungată înainte de anul 1760.

Perioada anilor 1759 - 1764 este o perioadă relativ bogată în informații despre huta din Porumbacu. Ele provin din arhiva familiei Bethlen.

Datorită unei tranzacții financiare începând din anul 1757 domeniul Porumbacu a devenit proprietatea fratilor Gabriel (1712 ? - 1768) și Nicolae Bethlen. Începând din anul 1759 Gabriel Bethlen cedează domeniul fratelui său, huta din Porumbacu devenind însă, proprietate comună celor doi frați, cheltuielile fiind suportate în egală măsură, iar veniturile realizate împărțindu-se la fel. Administrarea comună a hutei are loc până în vara anului 1762, când Nicolae Bethlen cedează huta fratelui său Gabriel, care întreprinde o serie de modificări și modernizări

La 13 august 1761 Gabriel Bethlen încheie la Viena un contract cu un maestru de hută cu numele de Franz Boschva, care se angajează să vină în Transilvania împreună cu alți șase meșteri buni printre care un pictor și un gravor, șlefuitor. La 11 ianuarie 1762 meșterii angajați la Viena au și început să lucreze. La 17 ianuarie a sosit la Porumbacu un grup de sticlari.

În urma modernizărilor făcute în timpul lui Gabriel Bethlen, a angajării specialiștilor străini și a meșterilor salariați mai vechi huta de la Porumbacu a înregistrat o producție însemnată în anii 1759-1763. În această perioadă au fost înființate depozitele din Cluj și Brașov, Alba Iulia, Sibiu și s-au încheiat contracte cu negustori din Tara Românească unde se preconiza înființarea unor depozite, urmând ca sticla să fie transportată până la Turnu Roșu cu căruțele și de acolo pe Olt, cu ajutorul unor ambarcațiuni, în Tara Românească. La 7 septembrie 1762 Bethlen a încheiat un contract cu negustorul turc Mustafa Aga, în valoare de 10-12000 de florini, termen care până la urmă a fost prelungit, pare-se până în vara anului 1764.

În anii în care Gabriel Bethlen s-a preocupat personal de treburile legate de funcționarea hutei au avut loc o serie de modificări, modernizări în vederea sporirii capacității de producție.

Modernizările preconizate și îndeplinite de Bethlen în anii 1764-65 au dat roade, schimbările fiind sesizate pe produsele hutei păstrate până în zilele noastre.

După moartea principelui Gabriel Bethlen în anul 1768 informațiile despre huta de la Porumbacu de Sus devin lacunare. În anul 1787 se pare că toate cele trei sticlării din Tara Făgărașului, Arpasu de Sus, Cârțișoara și Porumbacu, au fost ținute în arendă de către una și aceeași persoană Johann Baptist Fischer.

Huta este menționată la 1847 alături de cele de la Grgengy, Bicsad, Almașu Mare, Borsec, Zalanpatak, Arpașul de Sus și Cârțișoara.

În anul 1894, după 269 de ani de funcționare continuă se oprește definitiv munca la hută, ea fiind părăsită definitiv.

Kraus 1965, p. 4; Chalner 1992; Bunta *op. cit.*, p. 220, 221; AN.DJC.AOC-N (Socotelile orasului Cluj); Prodan et alii 1970, p. 274, 283, 589, 587, 596, 821, 866, 903, 864, 866, 892 902-90; Prodan 1987 (II), p. 271, 273; Prodan et alii 1976, p. 291-299, 615, 623-637, 788, 790-805, 847, 971-974,991; Lukinisch (f. a.), p. 506-509; Bunta – Katona *op. cit.*, 1983, p. 68; Saghelyi *op. cit.*, p. 279, 231, 291; Blätter für Geist 1844, vezi la Arpașul de Sus.

24. RÂȘNOV 5775-3, Barcarozsnyó, Roseneau, Bra. 35 0,310/LL

În afara hutelor de la Comana și Porumbacu în a doua jumătate a secolului XVII și anume între anii 1637-1644 este menționată ca înființată și în funcțiune în Țara Făgărașului, glăjăria de la Râșnov (Roseneau). Fondatorul ei este considerat Ștefan Andreas.

În anul 1813 huta se află la 2 leghe de Râșnov chiar la poalele munților Bucegi, dar din păcate această s-a dărâmat.

Landler 1930, p. 65; Remhard 1978, 1980, 1986; Marienburg *op. cit.*, p. 375.

25. SĂLDĂBAGIU (SĂLDĂBAGIU DE BARCĂU, Szodobagy), BALC 5069- 3, Balyok, Bih. 6 C

În prima jumătate a secolului XVIII dintre hutele care au funcționat pe lângă cea de la Porumbacu, cea de la Săldăbagiu a fost cea mai reprezentativă.

Principalele izvoare de atestare și cunoaștere a funcționării hutei sunt scrisorile familiei Teleki constituite în fondul de documente cu același nume.

Huta de la Săldăbagiu a luat ființă în anul 1722 și se datorează generalului Karolyi Sandor. Ea a fost construită probabil pe locul unei hute mai vechi. Sticlarii și muncitorii au fost aduși de către proprietar din străinătate, probabil din fosta Cehoslovacia. Conducerea hutei i-a fost încredințată lui Farkas Istvan

În contractul încheiat cu meșterii aduși din străinătate era inclusă clauza potrivit căreia aceștia aveau ca datorie să-i învețe pe tinerii din sat, români și unguri fabricarea sticlei. La început la hută au fost șase meșteri: un topitor (smelczer), un fierbător de "frită" (fluszfozo), doi "suller", un șlefuitor de sticlă (uvegkoto) și patru ucenici.

După cum reiese din indicațiile date, în anul 1725 la huta de la Săldăbagiu se fabricau, pe de o parte, sticlă pentru geamuri (ochiuri de sticlă și tablă de sticlă), vase pentru folosință casnică (pahare de bere, pahare cu picior), mult căutatele sticle de pivniță și, "din cristal", lustre, precum și vase decorative pentru masă și pahare de culoarea rubinului și violet. Tot atunci, deja în acel an, apar printre produsele fabricate, pahare din "sticlă de os". Sub această denumire trebuie să înțelegem desigur paharele din sticlă opal.

Bunta – Katona *op. cit.*, p. 74-77.

26. SIBIȘEL (Respectiv SEBESU, SEBESEL) 5670 - 4s, Osebeshely, Schebeschel, Hun. 9, 308/10.

În a doua jumătate a secolului XVIII, anul 1763, în apropierea Orăștiei (la Sibiselu Vechi ?) a funcționat o hută. Data înființării ei se poate coborî la începutul secolului XVIII. Ipoteza este susținută de conținutul unei scrisori datată 13 mai 1728 expediată din Bratislava de către noul arendator al glăjăriei proprietarului acesteia.

Concluzia care se desprinde este că huta de la Orăștie și-a început activitatea înainte de anul 1728.

Ernest Wagner susține că modul cum se pune problema (existând un singur izvor) poate genera o confuzie cu Pleșa Huta de lângă Sebeșul Mic (astăzi Poieni) din apropiere de Huedin. La Sibișel lângă Orăștie, este pomenit și un atelier de fierărie.

Bielz *op. cit.*, 69; Lipsky *op. cit.*, p. 125; Marienburg *op. cit.*, p. 301; Treunfeld *op. cit.*, 1839, p. 34; Wagner *op. cit.*, p. 124.

27. TĂLMACIU 5772-2, Nagytalmacs, Talmesh, Sib. 57 C,
Andreas Scheiner în lucrarea intitulată *Die Sprache Textschreibers Georg Dollert*, publicată la Sibiu în anul 1932 menționează, în Anexe, p.205 că în anul 1614 a existat la Tălmăciu o glăjărie.

Herbert Hoffman completează afirmația lui Scheiner făcând trimitere la revista *Achiv des Vereins für siebenbürgische Ladeskunde*.

Ernst Wagner remarcă faptul că nu există nici o dovadă nouă față de cele semnalate de Herbert Hoffman, afirmația primului rămânând îndoielnică.

Scheiner 1932; AVSL, 47, Bd., 19; Hoffmann *op. cit.*, p. 101; Wagner *op. cit.*, p. 124.

28. UCEA DE SUS 5673-4, Felsoucsa, Oberutscha, Bra. 45, 19/55a
Singura informație referitoare la huta din Ucea de Sus provine din lucrarea lui J. Bielz care o consemnează în anul 1783, acesta fiind și unicul document privitor la ea. Ernest Wagner spune

despre izvoarele care amintesc huta că sunt sărăcicioase și că unicul document existent este de acord că huta exista înainte de anul 1857.

Bielz *op. cit.*, p. 69; Wagner *op. cit.*, p. 124; Bunta – Katona *op. cit.*, p. 68.

29. VALEA ZĂLANULUI = ZĂLAN 5575-4, Zalanpatak, Cov. 23, 224/10; 5675, Zalan, Cov. 6, 221/37

În partea de răsărit și de miazăzi a Ardealului printre hutele existente cea mai timpurie a fost cea de la Zalanpatak (Zălan). Ea a fost fondată probabil la sfârșitul secolului XVII (1740-1750) avându-l ca fondator pe Kálnókyi Sámuel. În acea perioadă Zalanpatak se numea moșia Egyedmezeje.

Atestarea documentară a funcționării glăjăriei Zalanpatak din ultima decadă a secolului XVII o deducem din scrisoarea scrisă de fondatorul ei Kálnóky Samuel la 26 octombrie 1694 din cetatea Micloșoara (Miklosvar-Covasna) adresată orașului Brașov. În scrisoare Kálnóky scrie că după ce a văzut orașul, "frumoasă biserică care se ruinează" (este vorba de Biserica Neagră) se oferă să vândă orașului pentru suma de 80 de forinti 10.000 de "farfurii de sticlă" ("ochiuri") cantitate care a primit-o și Clujul pentru suma de 100 de forinți. Huta a fost până în anul 1759 în administrarea familiei Kálnóky, când acesta a arendat-o. Huta și-a încetat funcționarea în anul 1860 după ce a ființat în jur de 168-170 de ani. Cauza opririi ei a fost lipsa de lemne. Huta s-a aflat mai sus de Morile Cucilor, pe malul pârâului Teksa. Orban Balazs spune că în anul 1869 pe când se plimba pe acolo "huta mai era doar în memoria celor 250 de suflet care mai erau în sat".

Forța de muncă pe timpul funcționării hutei a fost asigurată de meșteri stiriene și cehi, precum și de băștinași români și maghiari.

În 1813 huta se afla în pădurea Zalanpatak. În 1839 sunt menționate numele Zalanypatak, Zalanyer Glashutte (în l. română glăjerie), Praedim (moșie) cu hută și Zalany-Üveg-Tsür. În anul 1847 huta a fost menționată alături de cele de Arpașul de Sus, Porumbacu, Gorgeny, Bicsad, Almașu Mare, Borsec și Cârțișoara. În 1856 huta deținea un cuptor și 10 "oale" pentru topit sticla. Bunta – Katona *op. cit.*, p. 70; Bläter für Geist 1844; Saghelyi *op. cit.*, p. 231, 291; Treunfeld *op. cit.*, p. 460; Marienburg *op. cit.*, p. 181.

30. ZAGON 5676, Zagon, Cov. 37.C, 223/19

J. Bielz în lucrarea sa menționează o hută la Zagon care a fost în funcțiune în anul 1760 fiind cunoscută mai târziu ca huta de la Crasna.

Bunta Magda și Katona Imre susțin că printre hutele care au funcționat în Trei Scaune, se numără și huta din Crasna, care probabil a început să funcționeze la începutul secolului XIX. Strămoșul hutei din Crasna se află deci în Zagon (Bărcani) la poalele Munților Întorsurii (Bodzhai-hegyek) pe mica vale unde se întindeau păduri până în Zagon. Huta a fost mutată la Crasna probabil în jurul anului 1890. Ernest Wagner susține că afirmația este inexactă, ea fiind valabilă probabil pentru Zăbrătău, specificând "fără noi dovezi".

În anul 1856 huta deținea un cuptor și 10 "oale" pentru topit sticla.

Bielz *op. cit.*, p. 69; Saghelyi *op. cit.*, p. 291; Bunta – Katona *op. cit.*, p. 69; Wagner *op. cit.*, p. 124.

31. ZĂBRĂTĂU (comuna **SITA BUZĂULUI**) = **ÎNTORSURA BUZĂULUI** 5776-1, Szitabodza, Bodzafordulo, Cov. 21 0, 221/21a

Huta a fost înființată în anul 1857 la Zăbrătău, comuna Sita Buzăului lângă pasul Întorsura Buzăului și aparținea baronului Mikes. În anul 1902 huta baronului Mikes se afla la vale de Întorsura Buzăului.

Bielz E. A. *op. cit.*, p. 285; ÖU 1839, p. 362; Wagner *op. cit.*, p. 124.

BIBLIOGRAFIE/BIBLIOGRAPHY

PERIODICE

AIIC
Aluta

Anuarul Institutului de Istorie, Cluj, 1964.
Aluta, Studii si comunicări, Sfîntu Gheorghe, 1970.

| | |
|--------------------------|--|
| AMN | <i>Acta Musei Napocensis</i> , Cluj Napoca, 1980. |
| <i>Blätter für Geist</i> | <i>Blätter für Geist, Gemuth und Vaterlandeskunde</i> , Hermanstadt, 1844. |
| <i>Crisia</i> | <i>Crisia, Muzeul Țării Crișurilor</i> , Oradea, 1973, 1976. |
| <i>Erd. Gt. Szemle</i> | <i>Erdelyi Gazdaságtörténelmi Szemle</i> , Budapest, 1898. |
| FVL | <i>Forschungen zur Volks- und Landeskunde</i> , Bukarest, 1972, 1973. |
| HZ | <i>Hermannstadter Zeitung</i> , Hermanstadt, 1865. |
| <i>Ind. Ușoară</i> | <i>Industria Ușoară</i> , București, 1964. |
| <i>Kalender</i> | <i>Sächsischen Hausfreund Kalender</i> , Hermanstadt, 1853. |
| ÖV | <i>Österreichische Vaterlandeskunde</i> Hermanstadt, 1858. |
| <i>Sieb. Bote</i> | <i>Siebenbürger Bote</i> , Hermannstadt, 1808, 1832. |
| <i>Századok</i> | <i>Századok</i> , Budapest, 1907. |
| <i>Transilvania</i> | <i>Transilvania</i> , Sibiu, 1973. |

ARHIVE, VOLUME DE DOCUMENTE, CRONICI, ALTE IZVOARE

| | |
|---------------------------|--|
| AN.DJB.O | Arhivele Naționale. Direcția Județeană Bihor Fond Episcopia Oradea. Fond Episcopia Romano Catolică Rom. Cat. Oradea. Seria economică. Manufacturi. |
| AN.DJ.C.SOC | Arhivele Naționale. Direcția Județeană Cluj. Socolile orașului Cluj. |
| AN.DJ.Sb. – CB | Arhivele Naționale. Direcția Județeană Sibiu. Colecția Brukenthal. |
| ANM – AFB | Arhivele Nationale Maghiare. Arhiva Familiei Bethlen (Beclean) din Cetatea de Baltă. |
| ANM - AFT | Arhivele Nationale Maghiare. Arhiva Fiscală a Transilvaniei. |
| AVSL | <i>Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde</i> , 47 Bd. |
| Chalner 1922 | R. Chalner, <i>Quellenbuch zur vaterländischen Geschichte</i> , Hermannstadt, 1922, 2 Aufl. |
| FRA | <i>Siebenbürgische Chronik des Georg Kraus</i> , în <i>Fontes Rerum Austriacarum</i> , Bd. III, I Teil, Wien, 1862. |
| Ind. Alf. | <i>Indicatorul alfabetic al localităților din Republica Populară Română</i> , București, 1956. |
| Kraus 1965 | Georg Kraus, <i>Cronica Transilvaniei (1608-1665)</i> , București, 1965. |
| Kolerfy 1875 | Michel von Kolerfy, <i>Orstlexikon der Länder der Ungarischen Krone</i> , Budapest, 1875. |
| Lukinisch f. a. | Lukinisch Imre, <i>A. bethlem grof Bethlen-csalad története</i> , Budapest (f.a.). |
| Lipsky 1808 | Johann von Lipsky, <i>Repertorium aller Oerter... die in der Charte ... des Grossfürstenthums Siebenbürgen vorkommen</i> , Ofen, 1808, 2 Teil. |
| Matricol bis. Cârța | Matricolele Bisericii Cârța - Kerz (ASS). |
| Matrikel | <i>Daten aus dem Matrikel der Evang. Kirche</i> , Kerz. |
| Marienburg 1813 | Lukas Jozseph Marienburg, <i>Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen</i> , 2 Bande, Hermannstadt 1813. |
| ÖU | <i>Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild</i> , VI Bd., Wien, 1839. |
| Prodan et alii 1970, 1976 | D. Prodan, Liviu Ursuțiu, Marieta Ursuțiu, <i>Urbariile Țării Făgărașului</i> , vol. I (1601-1650), București, 1970, vol. II (1652-1680), București, 1976. |

- Reissenberger 1844 L. Reissenberger, *Die evangelische Stadtpfarrkirche A.B. in Hermannstadt*, Sibiu, 1844.
- Salzer 1860 J. M. Salzer, *Reisebilder aus Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1860.
- Szádeczky 1911 Bela Szádeczky, *I. Apafi Mihálfejedelemud Bornemisza Anna gazdasági naplói (1661 - 1690)*, Budapest, 1911.
- Trans Anh. *Transilvania Anhang für Landwirtschaft*, 1844.
- Treunfeld 1839 Ignaz Lenk von Treunfeld, *Siebenbürgens Geographisch topographisch-, statistisch-, hydrographisch - orographisches Lexikon.....*, 4 Bande, Wien, 1839.

STUDII ȘI ARTICOLE

- Bielz 1857 E. A. Bielz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens*, Hermannstadt, 1857.
- Bielz 1946 - 1948 J. Bielz, *Kunstgewerbe der Siebenbürger Sachs Manuskript, Brukenthalbibliothek*, Hermannstadt, LLI, 1946 – 1948.
- Borsos 1974 Borsos Béla, *A magyar üvegművesseg*, Budapest, 1974.
- Bozdog 1927 G. Bozdog, *Industria sticlei din Transilvania și Banat*, Cluj, 1927.
- Bunta 1980 Magdalena Bunta, *Contribuții la studiul în AMN produselor artistice ale glăjăriei de la Porumbacu (sec. XVII-XVIII)*, în *Acta Musei Napocensis*, XVII, 1980.
- Bunta - Katona 1983 Magdalena Bunta, Katona Imre, *Az erdélyi üvegművesseg századfordulóig*, București, 1983.
- Covaci 1976 V. Covaci, *Manufactura de sticlă din Beliu în prima jumătate a secolului XVIII*, în *Crisia*, 1976.
- Gürky 1991 Katalin H. Gürky, *Üvegek a középkori Magyarországon*, Budapest, 1991.
- Heller et alii 1992 Wilfried Heller, Otto Mittelstrass, Hartmut Asche, *Historisch - Landeskundlicher ATLAS VON SIEBENBÜRGEN, 1, Arbeitskreis für Siebenbugische Landeskunde*, Heidelberg, 1992.
- Hoffmann 1972 Hoffmann Herbert, *Glasshütten im südöstlichen Siebenbürgen*, în *FVL*, Band 15, nr. 2, 1972.
- Hoffmann 1980 Hoffmann Herbert, *Contribuții la studiul glăjăriilor din sudul și estul Transilvaniei*, în *Aluta*, 1980.
- Kees 1824 Stefan Kees, *Darstellung des Fabriks – und Gewerbewasens in seinem gegenwärtigen Zustande etc.*, Wien, 1824, 2 Teil, Bd. 2.
- Landler 1930 Gustan Landler, *Rosenau ein Heimatbuch*, Râșnov, 1930.
- Meteș 1935 Ștefan Meteș, *Situația economică românilor din Țara Făgărașului*, vol I, Cluj, 1935.
- Mittelstrass 1992 Otto Mittelstrass, *Orstnamenbuch, Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde*, Heidelberg, 1992.
- Obert 1860 Franz Obert, *Begleitworte zur Schuhwandkareete von Siebenbürgen*, Gotha, 1860.
- Popescu 1964 Cristina Popescu, *File din istoricul sticlăriei românești*, în *Industria ușoară*, nr. 8, 1964.
- Prodan 1987 David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, vol. II, București, 1987.

- Remhard 1978, 1980, 1983 B. Remhardt, *Rosenau Heinathbuch*, vol. I-III, Gundelsheim, 1978, 1980, 1983.-
- Sághelyi 1938 Lajos Sághelyi, *A magyar üvegesipar története*, Budapest, 1938.
- Scheiner 1932 Andreas Scheiner, *Die Sprache Textschreibers Georg Dollert*, Hermannstadt, 1932.
- Stan 1928 Constantin Stan, *Școala poporană din Făgăraș și de pe Târnave*, vol. I, Sibiu, 1928.
- Stoia 1973 Mircea Stoia, *Mărturii despre "Glăjăria" Avrigului*, în *Transilvania*, anul II (LXXXIX), nr. 9, Sibiu 1973.
- Surdu 1970 Bujor Surdu, *Contributii la problema nașterii imanufacturilor din Transilvania în secolele XVII - XIX*, în *AIIC*, VII, 1970.
- Takáts 1907 Sándor Takáts, *Magyar üveg, magyar üvegeseg*, în *Századok*, XLI, Budapest 1907.
- Wagner 1973 Ernst Wagner, *Ergänzungen zur Mitteilung Herberth Hoffmanns "Glashütten im südöstlichen Siebenbürgen*, în *FVL*, Band 16, nr. 2, 1973.